

CZU: 81'373:378(811.135.1+811.111)

FENOMENUL POLISEMIEI ÎN TERMINOLOGIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI ÎN LIMBA ENGLEZĂ

Victoria SOLOVEI

Universitatea de Stat din Moldova

Studiul abordează fenomenul polisemiei în cadrul limbajului specializat al învățământului superior (ÎS) în limba engleză și în limba română din perspectivă descriptiv-lingvistică. Se subliniază faptul că terminologia ÎS nu reprezintă un cod închis, întrucât în prezent cunoștințele specializate evoluează rapid și se îmbină cu cele de ordin general. Astfel, polisemia în terminologia ÎS reprezintă un rezultat natural al diversificării textelor și contextelor în care apar termenii din acest domeniu.

Cuvinte-cheie: polisemie, termen polisemantic, polisemie intradomenială, polisemie extradomenială, polisemie interdomenială.

THE PHENOMENON OF POLYSEMY IN ROMANIAN AND ENGLISH TERMINOLOGY OF HIGHER EDUCATION

The study tackles the phenomenon of polysemy within the specialized language of higher education (HE) in English and Romanian from a descriptive-linguistic perspective. It is highlighted the idea that the terminology of higher education is not a closed code, because nowadays the specialized knowledge combines with general one. Thus, polysemy in higher education terminology represents a natural result of the diversification of the texts and contexts in which HE terms appear.

Keywords: polysemy, polysemantic term, intradomain polysemy, interdomain polysemy, extradomain polysemy.

Introducere

Polisemia este considerată una dintre caracteristicile firești ale limbii naturale, când unui semnificant îi corespund mai mulți semnificați. În Dicționarul General de Științe ale Limbii (1997) acest fenomen este definit drept „capacitate a majorității cuvintelor din limbile naturale de a avea mai multe sensuri”; astfel, „aproximativ 80% din cuvintele lexicului activ al unei limbi sunt polisemantice” [1, p.369]. În cazul limbajelor specializate, însă, această caracteristică nu este una acceptată, în special din perspectiva terminologiei clasice, de optică wusteriană, deoarece este considerată drept sursă de ambiguitate în cadrul comunicării specializate. Totuși, mai mulți cercetători (T.Cabre (1999), M.Claude L’Homme (2014), R.Temmeraman (2000), S.Pavel și D.Nolet (2001), A.Bidu-Vrânceanu (2007), M.Pitar (2013), adepți ai abordărilor terminologiei externe, atestă în studiile lor prezența polisemiei în terminologie, argumentând funcționalitatea acestui fenomen.

În studiul nostru ne propunem analiza fenomenului polisemiei în cadrul limbajului specializat al învățământului superior (ÎS) în limba engleză și în limba română, precum și a polisemiei ce se manifestă în afara domeniului specializat, odată cu migrarea termenilor spre limba comună. Inventarul terminologic studiat va fi reperat din două corpusuri lingvistice (în limba română și în limba engleză) constituit din texte și studii științifice actuale ce vizează tematica mobilității academice în învățământul superior european. Metodologia aplicată vizează direcția descriptiv-lingvistică în plan sincron. Astfel, vom compara axa paradigmatică a termenilor cu ajutorul dicționarelor generale și specializate, ulterior vom recurge la studiul uzajului termenilor în texte și contexte.

Polisemia în cadrul sistemelor terminologice

Lingvista A.Bidu-Vrânceanu afirmă că polisemia „trebuie considerată firească pentru termenii care trec dincolo de domeniul lor și prezintă interes major în terminologia externă” [2, p.38]. Așadar, în cadrul terminologiei, polisemia este relația ce se stabilește între un termen care desemnează două sau mai multe concepte care au trăsături comune [3, p.113]. În Norma ISO 1087 [apud 4, p.70] polisemia este definită în același mod: o desemnare comună a mai multe concepte (“a common designation for several concepts”). Se face astfel diferențierea dintre polisemie și omonimie, întrucât omonimia reprezintă o relație între forme identice ale mai multor desemnări care reprezintă diferite concepte (“relationship among identical designations representing different concepts”) [Ibidem].

H.Felber nuanțează foarte clar diferența dintre polisemie și omonimie în cadrul terminologiei: polisemia este cazul când „unor termeni identici le corespund noțiuni diferite, între care există o legătură etimologică sau semantică”, iar omonimia vizează „termeni identici cărora le corespund noțiuni diferite, independente unele de altele” (*trad. n.*) [apud 5, p.23]. Așadar, dacă din perspectiva terminologiei interne cazurile de polisemie își găseau rezolvarea în omonimie, atunci din perspectiva terminologiei externe termenul reprezintă o unitate dinamică care este supusă evoluției semantice, în special atunci când este situată în discurs, în situații reale de comunicare. R.Temmerman opinează că polisemia, din punct de vedere semasiologic, este rezultatul evoluției sensurilor [6, p.138]. M.T. Cabré afirmă că „originea majorității termenilor polisemantici este analogia dintre concepte, ceea ce permite ca desemnarea lingvistică a unui concept să poată fi folosită pentru un alt concept; așadar, noul termen apare drept urmare a suprapunerii semantice” (*trad.n.*) [7, p.109].

Cercetătoarea M.M. Rizea analizează pe larg fenomenul polisemiei în lucrarea *De la monosemie la polisemie în terminologia științifică* (teză de doctorat, 2009). Principalele tipuri de polisemie în cadrul terminologiei consemnate de autoare [5, p.53-65] sunt: *polisemia intradomenială* – în cadrul domeniului specializat, când un termen dezvoltă mai multe sensuri, acest tip de polisemie mai este numită polisemie internă [8, p.60]; *polisemia interdomenială* – între două sau mai multe domenii specializate și *polisemia extradomenială* (polisemia externă) – polisemie ce se manifestă în afara domeniului specializat, odată cu migrarea termenilor spre limba comună.

Terminologia ÎS reprezintă un cod care odată cu masificarea învățământului superior este utilizat de mai multe categorii de vorbitori (de la studenți până la specialiștii ce dirijează noile politici și reforme în acest domeniu). Astfel, terminologia nu reprezintă un cod închis, căci cunoștințele specializate se îmbină cu cele de ordin general, iar polisemia în acest domeniu reprezintă un rezultat natural al diversificării textelor și contextelor în care apare acest limbaj specializat. Dinamicitatea termenilor poate fi atestată prin analiza fenomenului polisemiei, pe care îl vom aborda conform clasificării propuse de M.M. Rizea, din perspectivă intradomenială, interdomenială și extradomenială.

Polisemia intradomenială

Polisemia intradomenială a terminologiei ÎS vizează unitățile terminologice care au dezvoltat în cadrul domeniului specializat mai multe sensuri. Acest lucru se întâmplă odată cu evoluția conceptelor, prin extinderea metaforică a sensului primar sau condensarea unității terminologice. Spre exemplu, termenul *universitar*, în funcția sa de adjectiv, desemnează o caracteristică care trimite la ideea de universitate, însă această unitate lexicală, prin schimbarea clasei gramaticale (substantivizare) desemnează și un cadru didactic universitar. Aceste două sensuri sunt consemnate în DAN, 2015 [9], DEX, 2009 [10]. În Glosarul European al Educației [11] identificăm acest termen doar ca parte componentă a unităților terminologice ce desemnează cadrele didactice în învățământul terțiar: *asistent universitar, lector universitar, conferențiar universitar, profesor universitar*. Totuși, în cadrul corpusului respectiv am constatat folosirea acestei unități terminologice atât cu valoare adjectivală: *învățământ universitar, manager universitar, student universitar, cercetător universitar*, cât și nominală: *prin programele LLP (Life-long Learning Programme), a crescut exponențial numărul de universitari români plecați în misiuni de predare sau de formare în alte state* [12].

Termenul *curriculum* a dezvoltat mai multe sensuri odată cu reformele din sistemul de învățământ, inclusiv din cel superior. Astfel, dacă în DP (1979) termenul *curriculum* este definit drept *conținutul învățământului în cadrul unei discipline, sau pentru o anumită clasă, sau într-un anumit tip de școală* [20], atunci conform unui dicționar mai recent (ȘEDC, 2008) termenul își extinde sfera semantică, desemnând „*ansamblul finalităților, specificațiilor de conținut, jaloanele procedurale și resursele pentru a desfășura un proces educațional*” [14]. Al.Crișan consideră că termenul dat indică două sensuri principale, și anume: 1. *Totalitatea documentelor reglatoare ale procesului educațional*; 2. *Procedee decizionale, manageriale sau de monitorizare care preced, însoțesc și urmează proiectarea, elaborarea, implementarea, evaluarea și revizuirea permanentă a setului de experiențe de învățare oferite în școală*; 3. *Modul de organizare a procesului educațional ce cuprinde procedeele educative și experiențele de învățare prin care trece cel ce învață* [apud 15, p.178]. Prin urmare, termenul simplu acoperă un câmp semantic mare, iar pentru transparență specialiștii optează pentru crearea unor unități terminologice de tipul determinat + determinant. Datorită polisemiei, termenul *curriculum* devine hiperonim pentru hiponimele: *curriculum formal, curriculum non-formal, curriculum informal, curriculum național, curriculum universitar, curriculum obligatoriu, curriculum ascuns, curriculum disciplinar* etc. Ținem să precizăm că în DEX (2009) nu este atestat sensul specializat al acestei unități lexicale, *curriculum*

fiind doar parte componentă a unității lexicale *curriculum vitae*. În DAN (2015) cuvântul *curriculum* este definit foarte general ca *programă de învățământ*.

Analizând termenul polisemantic din limba engleză *college*, am constatat că în Glosarul de termeni ai învățământului superior [16] acesta este înregistrat cu 3 sensuri: 1. *instituție de învățământ superior care oferă programe de studii de nivel ISCED6*; 2. *instituție de educație post-secundară*; 3. *parte componentă a structurii organizaționale a unei universități*. În OED, pentru acest termen de asemenea sunt indicate mai multe sensuri: 1. *instituție educațională care oferă programe de studii de nivel terțiar*; 2. *corpul profesoral și studențesc al acestei instituții*; 3. *în SUA – tip de universitate care oferă doar programe de studii de licență*; 4. *în Regatul Unit – instituție de învățământ liceal privat* [17]. Așadar, pentru determinarea sensului adecvat, este important contextul temporal, spațial și situațional al utilizării termenului.

Din corpusul analizat în limba engleză, constatăm că termenul *college* se utilizează în special în denumirile instituțiilor de învățământ: *Global College, Alexander College, Liberal Arts College, Trinity College*, iar pentru specificarea sensului de instituție de învățământ superior se folosește sintagma *university college*. Observăm că atât în limba română, cât și în limba engleză termenii simpli sunt cei care au potențial polisemantic, chiar și în cadrul aceluiași domeniu; în momentul în care termenului îi este atașat un determinant, sensul devine mai clar.

Polisemia interdomenială

Polisemia interdomenială este una destul de frecventă atât în terminologia ÎS în limba română, cât și în limba engleză. Probabil, termenul ce se încadrează cel mai evident în această categorie este *credit*, care aparține limbajului financiar-bancar și este definit ca: 1. *împrumut de bani acordat de agenți economici unor persoane fizice sau juridice cu condiția de a fi rambursat la un anumit termen împreună cu plata unei dobânzi*; 2. *vinderea de mărfuri și prestarea de servicii în cadrul cărora suma convenită nu se primește simultan cu realizarea acestora, ci la o dată ulterioară, la scadență* [18, p.70]. În limbajul specializat al ÎS acest termen are sensul de *instrument de cuantificare a volumului de muncă depus în procesul de învățare, precum și a rezultatelor obținute de student* [19]. În DTP (1998) identificăm termenul *credit pedagogic*, definit ca „o unitate de instruire integrată la nivelul structurilor modulare ale cursului universitar proiectat special în vederea stimulării activității de învățare independentă a studenților, a valorificării capacității acestora de realizare a sarcinilor de (auto)evaluare în mod diferențiat în funcție de disponibilitățile lor, minime-maxime, angajate în anumite limite de timp și spațiu” [20, p.80]. În contextul reformei inițiate de Procesul Bologna, creditele reprezintă și un instrument de promovare a mobilității academice și de facilitare, simplificare a recunoașterii rezultatelor învățării. Termenul este utilizat în terminologia ÎS în limba engleză, pătrunzând apoi prin calc semantic și în terminologia din limba română. Pentru transparentă semantică, în limba engleză se folosește determinantul ECTS (European Credit Transfer System) – *ECTS credit*. În limba română acest termen la fel dezvoltă o paradigmă bogată; astfel, am identificat următoarele unități terminologice: *credit ECTS, credite transferabile (ECTS), credite transferabile de studii*. Precizăm că termenul respectiv este împrumutat din limbajul economic inclusiv pentru constituirea unității terminologice *credit pentru studii*, iar în limba engleză – *student credit*. Menționăm că în acest caz se păstrează atât forma, cât și sensul de bază al termenului financiar-bancar (sumă de bani împrumutată de la bancă pentru scopuri educaționale).

Un alt termen care există în ambele domenii specializate este *bursă*. Astfel, dacă în limbajul economic *bursa* reprezintă „piața pe care se vând și se cumpără diferite mărfuri, în cantități mari sau hârtii de valoare, cum ar fi acțiunile sau obligațiunile” [21, p.22], atunci în domeniul educațional *bursa* reprezintă „alocație bănească sau întreținere gratuită acordată de stat, de o instituție unor studenți merituoși pe timpul școlării” [9]. În cadrul corpusului analizat observăm că pentru nuanțarea semantică a conceptului, termenul dat primește diferiți determinanți: *bursă Erasmus, bursă de studii, bursă de cercetare, bursă socială*. Este de menționat că atât în limba engleză, cât și în limba română, sunt împrumutați termeni din alte domenii, care în combinație cu anumiți determinanți formează unități terminologice specifice ÎS. Din limbajul economic și financiar pătrund în limbajul educațional din limba română termeni ca: *comercializare (comercializarea ÎS), marketing (marketing academic și științific), ofertă (ofertă de studii, ofertă academică), împrumut (împrumut de studiu), antreprenorial (universități antreprenoriale), piață (piața serviciilor educaționale), grant (grant doctoral)*. În limba engleză am reperat următoarele exemple: *importer (importer of academic talent), market (market forms of higher education), grant (research grant), loan (student loan), supply and demand (supply and demand for academic talent), entrepreneur (university entrepreneur), monopoly (monopoly in higher education)*. Din limbajul militar pătrunde termenul *recrutare (recrutarea studenților)*, în engleză: *recruitment*

(*student recruitment*), iar din limbajul turismului – viză (*viză de student*), destinație (*destinație de studiu*), în engleză: *visa (student visa)*, *destination (study destination, research destination)*. Observăm că acești termeni au pătruns în domeniul ÎS prin extindere metaforică, cel mai probabil mai întâi în limba engleză, iar apoi, prin calc semantic, și în terminologia din limba română.

Polisemia extradomenială

Polisemia extradomenială vizează termenii care migrează dinspre limba comună spre terminologia ÎS, căpătând noi sensuri prin procedeul de terminologizare. Un termen relevant în acest sens este *mobilitate (mobility)*. Dacă în dicționarele generale de limba română și engleză (DEX (2009), OED) sensul acestei unități lexicale este *capacitatea de a te mișca ușor, de a fi mobil*, atunci în terminologia ÎS *mobilitatea (academică)* reprezintă *o perioadă de studiu, predare sau cercetare realizată într-o altă țară decât țara de origine a studentului/profesorului/cercetătorului* [22]. În terminologia în limba română termenul pătrunde prin calc semantic din limba engleză. În corpusul analizat, atât în limba engleză, cât și limba română, am identificat o paradigmă bogată care are ca element central termenul dat, în așa mod fiind reflectate relațiile asociative create de acest concept: (limba engleză) *mobility agreement, physical mobility, student mobility, staff mobility, virtual mobility, individual mobility; credit mobility, degree mobility*; (limba română) *activitate de mobilitate, schemă de mobilitate, program de mobilitate, mobilitatea creditelor, flux de mobilitate* etc. Cu siguranță, motivarea terminologizării acestui cuvânt ține de transferul semantic prin metaforizare; or, mobilitatea în cadrul academic vizează nu atât mobilitatea fizică, cât cea a cunoștințelor și competențelor. Un alt cuvânt care este supus terminologizării este *competență (competence)*. Astfel, dacă în dicționarele generale unitatea lexicală este definită ca *abilitatea de a face ceva în mod eficient* [17] sau *capacitate a cuiva de a se pronunța asupra unui lucru, pe temeiul unei cunoașteri adânci a problemei în discuție* [10], atunci în limbajul educațional acest termen reprezintă *cunoștințe, aptitudini și comportamente care îi vor ajuta pe cursanți să se dezvolte pe plan personal și, mai târziu, să-și găsească un loc de muncă și să participe la viața societății* [19]. Nuanțele semantice ale termenului sunt actualizate prin unități terminologice de tipul *determinant+determinat* în engleză și *determinat + determinant* în limba română (*key-competences/competențe-cheie; transversal competences /competențe transversale, digital competence/competență digitală*). Formele unităților terminologice și nuanțele semantice coincid în ambele limbi, întrucât terminologia a pătruns în limba română prin calc lexical și semantic din limba engleză.

Alți termeni care au pătruns în terminologia ÎS din limba comună sunt: (limba engleză) *reputation (academic reputation), feedback, pull factor/ push factor (for mobility), recognition (academic recognition), freedom (academic freedom), population (student population), obstacle (mobility obstacle), window (mobility window), target (mobility target), autonomy (university autonomy)*; (limba română) *calitate (calitatea serviciilor universitare), compatibilitate (compatibilitate curriculară), schemă (schemă de mobilitate), modul (modul academic), corp (corp studențesc), schimb (schimb academic)* etc. Observăm că unitățile lexicale împrumutate din limbajul comun reprezintă nucleul unității terminologice nou-create, acestea având rolul de determinat. Astfel, în cazul formei elidate a termenilor care poate fi atestată la nivel textual, fenomenul polisemiei se stabilește între unitatea lexicală și unitatea terminologică, iar în cazul prezenței determinantului termenul capătă transparență semantică, fenomenul polisemiei fiind estompat.

Concluzii

Terminologia ÎS, atât în limba engleză, cât și în limba română, este una dinamică, iar fenomenul polisemiei reprezintă o caracteristică identificată în special la nivelul termenilor simpli. O cauză principală a fenomenului polisemiei la nivel intradomenial ține de evoluția conceptelor, astfel că aceleași forme lingvistice îi corespund noi accepțiuni. În cazul migrării unităților lexicale (polisemie extradomenială) sau a altor termeni (polisemie interdomenială) în domeniul învățământului superior, factorul determinant este congruența conceptelor (semnificațiilor). Astfel, prin metaforizare, forma lingvistică capătă un nou sens. Așadar, o mare parte din termenii ÎS nu sunt unități autonome, iar valențele lor semantice pot fi stabilite doar prin raportarea la sistemul conceptual pe care îl reprezintă. Anume prin actualizarea în discurs termenii polisemantici nu mai reprezintă un impediment în realizarea funcției referențiale și comunicative. Totuși, mulți dintre termenii împrumutați din limba comună sau alte limbaje specializate devin parte componentă a unităților terminologice compuse, fiindu-le atașat cel puțin un determinant. În acest fel, termenii obțin transparență semantică la nivel paradigmatic și sintagmatic. Limba engleză este limba în care de cele mai multe ori se realizează migrarea unităților lexicale și a termenilor dintr-un domeniu în altul, limba română receptând prin calcuri lexicale și semantice noile unități terminologice.

Referințe:

1. DȘL 1997 = BIDU-VRĂNCEANU, A. et al. *Dicționar General de Științe ale Limbii*. București: Editura Științifică, 1997. ISBN 973-44- 0229-3
2. BIDU-VRĂNCEANU, A. *Lexicul specializat în mișcare de la dicționare la texte*. București: Editura Universității București, 2007. 266 p. ISBN 9737373367
3. PAVEL, S., NOLET, D. *Handbook of terminology*. Public Works and Government Services Canada, 2001. 129 p. ISBN: 0-660-61616
4. WRIGHT, S.E., STREHLOW, R. *A Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*. Philadelphia: ASTM, 1995. 249 p. ISBN 0-8031-1984-4
5. RIZEA, M.-M. *De la monosemie la polisemie în terminologia științifică actuală*: Teză de doctorat în filologie. București, 2009. 375 p.
6. TEMMERMAN, R. *Towards New Ways of Terminology Description: the Sociocognitive approach*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2000. 263 p. ISBN 90 272 2326 2
7. CABRÉ, T. *Terminology: Theory, Methods, and Applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999. 245 p. ISBN 90 272 1633 9
8. DRUȚĂ, I. *Dinamica terminologiei românești sub impactul traducerii*. Chișinău: CEP USM, 2013. 335 p. ISBN 978-9975-71-477-8
9. DAN 2015 = MARCU, F. *Dicționar actualizat de neologisme*. București: Saeculum Vizual, 2015. ISBN 978-973-8455-56-6
10. DEX 2009 = *Dicționar explicativ al limbii române*. București: Academia Română, Univers Enciclopedic, 2009. ISBN 978-606-9215-97-5
11. Glosar European al Educației. Vol.3: *Personal didactic*. Bruxelles: Eurydice, 2009. ISBN 2-87116-336-7
12. PETCU, V., PETCU, Al. ș.a. *Ghid practic privind internaționalizarea învățământului românesc*. București, 2015. [Accesat: 15.07.2017] Disponibil: <http://old.uefiscdi.ro/Upload/19bb0071-bc38-4855-9344-cb3e091bcb5d.pdf>
13. DP 1979 = *Dicționar de pedagogie* (redactor Nicolescu Viorel). București: Institutul de Cercetări Pedagogice și Psihologice, Editura Didactică și Pedagogică, 1979.
14. ȘEDC = NOVEANU, E., POTOLEA, D. *Științele Educației – Dicționar Enciclopedic*. București: SIGMA, 2008. ISBN 978-973-649-395-9
15. GUȚU, Vl. *Pedagogie*. Chișinău: CEP USM, 2013. 505 p. ISBN 978-9975-71-540-1
16. Glossary of Terms in Higher Education. Disponibil: www.fulbright.pt/index.php?mod=files&action...fileid [Accesat: 15.07.2017]
17. OED = Oxford English Dictionary ©2005 [Accesat: 20.07.2017]. Disponibil: <https://www.oxforddictionaries.com/oed>
18. DFB = CONIȘESCU, A. *Dicționar financiar bancar*. Chișinău: Prometeu, 2004. ISBN 9975-919-47-2 : 30.00
19. International Standard Classification of Education [Accesat: 27.07.2017]. Disponibil: <http://ec.europa.eu/education/resources>
20. DTP 1998 = CRISTEA, S. *Dicționar de termeni pedagogici*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1998. ISBN 973-30-5130-6/
21. MDE = GHIȘOIU, M. *Mic dicționar economic*. Cluj-Napoca: Clusium, 1996.
22. *Education for the 21 century* ©2017 [Accesat: 12.06. 2007]. Disponibil: <https://en.unesco.org/themes>

*Prezentat la 10.11.2017
în cadrul Colocviului Internațional
Traducere și Mondializare*